

LENIN A TUDOMÁNY ÉS A TECHNIKA TÁRSADALMI FEJLŐDÉSBEN BETÖLTÖTT SZEREPÉRŐL

LAKATOS IMRE

(Közlésre érkezett: 1970. január 30.)*

Lenin és a leninizmus, a világtörténelem egyik legnagyobb alakja és politikai ideológiája „...eurázsiai impériumot hozott létre”, „...mely előtt elhalványulnak Dániel összes próféciai — és amelyben az Apokalipszis víziói alakot öltöttek” — olvashatjuk Georg von Rauchs nyugatnémet történész, a kelet-európai történelem szakértője Lenin-biográfijában. Lenin a XX. század személyisége abban az értelemben, mint a Burckhard és Nietzsche megjövendölte; „megnyitotta az emberi lélek irracionális erői és démoni ösztönei lázadásának útját. A bolsevizmus hatása az emberiség legbensőbb szellemi gyökerének változásáig terjedt.”

Az ilyen és hasonló rezignáló siránkozás a vissza nem térő kapitalista múlt felett, amelynek bírálata összekapcsolódott Lenin és tanítványai elméleti és gyakorlati tevékenységével, ma sokkal inkább történeti, mint aktuális érdeklődésre tarthat igényt. Bizonyos, hogy a kispolgári, pesszimista válsághangulatok említett kifejezője, az apokaliptikus félelem a bukástól, menekülés a nemcsak démonként megpillantott történelmi folyamatból az irracionálisba, az objektív társadalmi törvények irracionalista és pszichologizáló értelmezése, mindezek a hanyatló polgári osztályok filozófusai, ideológusai, művészei, irodalmárai egy részével folytatott jelenkori vitába nyúlnak. Azonban ezeket a hangulatokat, magatartásokat a 60-as évek elejétől a vita sokkal agresszívabb, politikailag kiélezett tendenciái, a marxizmus—leninizmus meghamisítása a háttérbe szorították.

Lenin tanításának meghamisítása kedvenc fogása a hanyatló polgári ideológiának. Ez a torzítás a következőkben fejeződik ki. Ellentmondás van a marxizmus és Lenin tanítása között. Lenin a marxizmust russzifikálta, továbbá tárgyilagossá tette és végül voluntarista fordulatot hajtott végre. Ami az első pontot illeti, ezt azzal próbálják bizonyítani,

- hogy Leninnél az agrárkérdés különös szerepet játszott,
- hogy a pártról szóló lenini elmélet az orosz elmaradottsághoz való alkalmazkodás volt, és

* Közlésre javasolta: Friedrichné dr. Kovács Irén tanszékvezető

— hogy az orosz forradalmi hagyomány Lenin marxizmusának egy speciális, a nyugat-európaiktól eltérő színezetet adott.

Az említett érvek tarthatatlanságát könnyű kimutatni. Lenin szövetségi politikakoncepciója, és válasza nemcsak az orosz, hanem általában a parasztság sorsdöntő kérdéseire, logikus továbbfejlesztése Marx és Engels XIX. században kifejtett elméleti tételeinek.

A marxizmus russzifikálásának vádja arra irányul, hogy a leninizmus eszméinek előrenyomulását megakadályozzák, ezeket az eszméket sajátosan orosz jelenségeknek tüntessék fel, amelyek a nyugat-európai feltételekre nem alkalmazhatóak. Itt elsősorban Lenin orosz forradalmi hagyományokhoz való viszonyáról van szó. Ahogyan a XIX. század marxizmusa nem jelentette a klasszikus német filozófia francia vagy angol átértékelését, mert Marx, Hegel és Feuerbach nyomán a francia utópikus szocializmushoz és az angol politikai gazdaságtanhoz kritikailag viszonyult, így a XX. század leninizmusáról nem lehet azt állítani, hogy az a marxizmus egyszerű risszifikálása, csak azért, mert Lenin mint Marx követője, az orosz forradalmi demokraták társadalomkritikai és filozófiai eszményeihez nyúlt. A marxizmus mint a nemzetközi munkásmozgalom elméleti kifejezője jelentkezett és mint ilyen fejlődött; benne a nemzetközi forradalom elméleti és politikai tradíciói őrződtek meg és fejlődtek. Egészen más kérdés, milyen elméleti következményei voltak annak, hogy a forradalmi mozgalom súlypontja Nyugat-Európából Oroszországba helyeződött át és ezzel az orosz forradalmi mozgalom tapasztalatai és eredményei a marxista elmélet továbbfejlesztése szempontjából különös súlyt kaptak. Erre azonban nem térnek ki Lenin meghamisítói. Az elmondottak azt bizonyítják, hogy Lenin politikai és filozófiai hagyatékának ismerete és megközelítése a kommunisták számára ma különösen jelentős. A leninizmus ma nem véletlenül fő célpontja az osztályellenségnek. Lenin elméleti megállapításai a szocialista építés problémái megoldásának továbbra is elengedhetetlen alapját képezik. Alapos magyarázatuk, konkretizálásuk a szocialista világrendszer gazdaságában, technikájában és történelmi fejlődésében bekövetkezett jelentős változásoknak megfelelően olyan követelmény, amelyet többek között a filozófusoknak kell megoldani.

A következőkben Lenin néhány, a tudománnyal és technikával kapcsolatos filozófiai gondolatát vizsgálom, elsősorban a tudomány és technika társadalmi fejlődésére gyakorolt hatása szempontjából.

A társadalmi fejlődés folyamatában a termelőerők a legmozgékonyabb, legdinamikusabb elemet képezik. A technika a termelőerők objektív oldalát alkotja. Ezt az oldalt próbálja a burzsoázia a munkásosztály és élcsapata, a párt vezető szerepe ellen felhasználni.

Milyen szerepet tölt be a technika Lenin elméleti és politikai tevékenységében?

Lenin művei elemzése alapján megállapíthatjuk, hogy az Októberi Szocialista Forradalom, mely határkövet jelentett Oroszország fejlődésében, egyben választóvonal Lenin technikaértelmezésében, de főleg a technikának a termelőerők rendszerében elfoglalt helye értékelésében.

A kapitalizmus fejlődése Oroszországban c. művében pl. kimutatja, hogy a gépek kettős szerepet töltenek be. Kialakítanak bizonyos belső piacot a kapitalizmus számára; egyrészt a termelési eszközöknek a piacát, és másrészt a munkaerő piacát. „...Éppen a kapitalizmus az a tényező, amely a mezőgazdaságban gépek alkalmazásához vezet és azt egyre jobban elterjeszti, másrészt a gépek alkalmazása a mezőgazdaságban kapitalista jellegű, vagyis kialakítja és fejleszti a kapitalista viszonyokat”. [2] Ezzel a megfogalmazással azt emeli ki, hogy a technika fejlődése kettős hatással bír. Közvetlen hatása a termelőeszközök és ezen keresztül a termelőerők minőségi megváltoztatását eredményezi. Közvetve befolyásolja a termelési viszonyok alakulását, miközben maga is elszenvedti a termelési viszonyok hatását. Ezt a folyamatot azonban nem korlátozza kizárólag a mezőgazdaság különböző területeire. Lenin kimutatja a technika fejlődésének következményeit, azt az ellentmondást, amely a gépek és tökéletesített munkaeszközök terjedése és a parasztság kisajátítása között fennáll. Ilyen következmények

- a gépek kiszorítják a bémunkásokat és kapitalista tartaléksereget hoznak létre a mezőgazdaságban,
- a női és gyermekmunkát fokozottan igénybe veszik,
- a munkásokat fokozott munkaintenzitásra készítetik,
- a munkanapot meghosszabbítják, növekszik a balesetek száma.

Ha csak ezeket a következményeket tekintjük, akkor el kellene utasítani a technika fejlődését. Ez azonban a jelenségnek csak az egyik oldala. Lenin a narodnyikok ellen éppen azt veti fel, hogy nem veszik figyelembe a tökéletesített munkaeszközök használatának *tőkés jellegét*. Lenin érdeme, hogy felismeri a folyamat szükségszerű voltát. A termelőerők fejlődésének szükségszerű következménye Oroszország kapitalista viszonyai között a nyomor fokozódása.

Felvetődik a kérdés, vajon igaz-e, hogy a technika különböző rendszereinek a kapitalizmus különböző fejlődési fokai felelnek meg, ahogyan azt Lenin értelmezi? A technika különböző rendszerei befolyásolják a termelőerők, illetve a termelési viszonyok alakulását és fejlődését, a kérdésre mégis tagadó választ kell adnunk. Ha ugyanis a technika rendszerei döntenek egy társadalom fejlettségi fokáról, akkor éppen az adott társadalom minőségét kérdőjelezzük meg, vagy pontosabban szólva, a társadalmi rendszerek közötti különbség szorul háttérbe. Lenin persze a kapitalizmus fejlődését vizsgálta olyan időszakban, amikor a szocialista társadalom még csak történelmi lehetőség volt.

Az imperializmus mint a kapitalizmus legfelsőbb foka c. művében Lenin feltárja a technika és a társadalmi átalakulás kölcsönhatását. Ez a kölcsönhatás abban fejeződik ki, hogy a konkurrencia monopóliumba csap át; ennek eredménye pedig, hogy a technikai feltalálás- és újítás-folyamat is társadalmasodik. A konkurrencia-harc nem egyszerűen technikailag fejletlen vagy fejlett vállalatok harca, hanem a *monopóliumok* harca. A technika ebben a folyamatban csak áttételeken, a monopóliumok uralmán keresztül érvényesül. Az imperializmus időszakában a technika

kettős hatás alatt áll. A technika tökéletesítése növeli a profitot, csökkenti a termelési költségeket, ezért támogatják. De jelentkezik a gazdasági lehetőség a technikai haladás mesterséges feltartóztatására is. Mert ha csak időlegesen is, monopolárat állapítanak meg, annyiban bizonyos fokig eltűnnek azok a fokok, amelyek technikai haladásra és így minden egyéb haladásra, fejlődésre is készítenek.

A „második ipari forradalom” hirdetői szerint a tudomány és technika vívmányai nyomán a fejlett tőkés országokban minőségileg új termelési viszonyok jöttek létre. E kérdésben a marxista közgazdászok is eltérő véleményt vallanak. Egyesek szerint a tudományos technikai vívmányok egyáltalán nem hatottak a tőkés termelési viszonyokra. Mások azt vallják, hogy a tőkés gazdaság új jelenségei befolyásolják a termelési viszonyokat is, módosítják egyes formáit anélkül, hogy a lényegüket érintenék.

A termelőerők társadalmi jellegének növekedésével egyre éleződik az ellentét a termelőerők és termelési viszonyok között, amely ellentét az imperializmus időszakában a tőkés tulajdon megjelenési formáinak változásában fejeződik ki. Ez a formaváltozás felfogható úgy is, mint a termelési viszonyokban bekövetkezett változás, függetlenül attól, hogy az egész rendszeren belül nincs minőségi változás.

Amíg azonban a második ipari forradalom hirdetőinek nézete arra irányul, hogy a kapitalizmus létjogosultságát igazolják, addig a marxisták azt az objektív történelmi folyamatot elemzik, amelynek során a tőkés társadalom önmagát konzerválni igyekszik.

Raymond Aron szerint nem érthetjük meg korunk gazdasági problémáit, ha nem vizsgáljuk meg először is azt, ami minden technikailag meghatározott termelésben közös.

A termelés tehát technikailag meghatározott. Igaz, elismeri, nem lehet minden társadalmi átalakulást valamely technikai változással összefüggésbe hozni. Ez azonban semmit sem változtat azon, hogy az ipari társadalmak egyik meghatározója a technika.

Az ipari társadalmak (helyesebb volna, ha azt mondaná, a szocialista és kapitalista társadalmak) a termelési eszközök tulajdonában és a szabályozás módjában különböznek egymástól. A tőkés gazdaságban — Aron szerint — a termelési eszközök magánszemélyek, nem pedig az állam tulajdonában vannak. Az erőforrások elosztását a szocializmusban a tervhivatal szuverén módon szabja meg, a kapitalizmusban pedig az egyének, piaci döntések határozzák meg. Aron egyik érve sem állja meg helyét, mert ismeretes az imperializmus fejlődési folyamatában az állammonopolista kapitalizmus, ahol a tőke nem kizárólag a magánszemély tulajdonát képezi. Másrészt éppen a gazdasági mechanizmus gyakorlata igazolja, hogy a piacnak milyen szerepe van az erőforrások elosztásában. A technika nem határozza meg közvetlenül a társadalom fejlődését, ahogyan azt Aron feltételezi.

Az ipari társadalomról szóló elképzelések cáfolata már Lenin művében megtalálható.

Lenin nemcsak kimutatja a technika szerepét, és jelentőségét, a társa-

dalmi fejlődés konkrét szakaszában, de elméletileg is megindokolja a történelmi valósággal való kapcsolatát. Ebben a vonatkozásban a technika az ember természetéhez való magatartásában realizálódik. „Vagy azt hiszi a kritikai kritika,” — feleli Marx — „hogyan eljutott a történelmi valóság megismerésének csak az elejéhez is, ameddig az embereknek a természetéhez való elméleti és gyakorlati magatartását, a természettudományt és ipart kizárja a történelmi mozgásból? vagy úgy véli, hogy bármely időszakot már megismert anélkül, hogy például ez az időszak iparát magának az életnek a közvetlen termelési módját megismerhette volna?” [3]

A Filozófiai füzetekben Lenin a technikát tágabb értelemben használja. Véleményem szerint az emberi tevékenység, a gyakorlat, a technika bizonyos értelemben szinonimként szerepelnek. A technika révén (az emberi tevékenység révén) az ember megváltoztatja a külső valóságot, igazolja valóságos voltát. „Az ember tevékenysége, aki objektív képet alkotott magának a világról, *megváltoztatja* a külső valóságot, megszünteti annak meghatározottságát (= megváltoztatja egyik vagy másik oldalát, minőségét) s ily módon megfosztja a látszat a külsőlegesség és semmisség vonásaitól, magán- és magáért-valóvá (= objektíve igazzá) teszi”. [4] A Filozófiai füzetekben a tudomány és technika összefonódik és az ember célirányos tevékenységében bontakozik ki. Az objektív folyamatnak két formája van: a természet és az ember célirányos tevékenysége. Az ember tudata, a tudomány a természet lényegét, szubsztanciáját tükrözi. De, mert a tudat külsőlegesen a természethez képest (nem egyszerre és egyszerre esik vele egybe) meg is haladja azt, megváltoztatja a gyakorlat következtében. A tudomány és technika jelentőségét emeli ki, amikor azt írja: „Hegel és Marx művét folytatni annyit jelent, hogy *dialektikusan* fel kell dolgozni az emberi gondolat, a tudomány és technika történetét” [5]. Megjegyzendő, hogy Lenin nem kizárólag a technika és tudomány egységét akarja itt igazolni. Hanem mindennek mindennel való világméretű, minden oldalú, *eleven* összefüggését és ennek az összefüggésnek a tükröződését, illetve kölcsönhatásukat.

A tudomány és technika kérdése az Októberi Szocialista Forradalom után a szocialista társadalom átalakításának egyik döntő láncszeme. A szovjethatalom soron levő feladataiban a munkatermelékenység emelésének két fontos feltételét határozza meg. Egyrészt a nagyipar anyagi alapjának biztosítását: a fűtőanyag-, a vastermelés, a gépgyártás, a vegyipar fejlesztését, másrészt a lakosság tömegeinek műveltségi és kulturális felemelkedését.

Amíg a Taylor-rendszerrel kapcsolatban „A verejtékeztetés, tudományos rendszer” c. cikkében még azt írta, hogy „a technika és a tudomány haladása a kapitalista világban a verejtékeztetés művészetének haladását jelenti” [6], addig a szovjethatalom elé azt a célt tűzi ki, hogy „ha török, ha szakad, át kell venni mindent, ami értékes a tudomány és technika ezen területén” [7] (A Taylor-rendszer területén).

Lenin felismerte, hogy a tudomány, a technika, a tapasztalat különböző területein jártas szakemberek nélkül lehetetlen az átmenet a szo-

cializmusba, mert a szocializmus megköveteli, hogy tudatosan és tömegesen haladjunk előre úgy, hogy a kapitalizmushoz viszonyítva és a kapitalizmus által elért eredmények alapján, magasabb termelékenységet érjünk el. Ez azonban megköveteli az egyidejű ellenőrzést és egy új vezető réteg kialakulását. „... a ,népből’, a munkások és dolgozó parasztok soraiból kikerülő gyakorlati szervezők segítségével és vezető szerepe nélkül semmiképpen sem lehetünk meg” [8]. „Nem az istenek égetik a fizeket.” Ez a gondolat az elmélet és a gyakorlat viszonyára is utal. A gyakorlatnak kell az elméletet megelevenítenie, igazolnia.

A hatalomra jutott munkásosztály gyakorlati nehézségekkel találja magát szemben, amikor azt a feladatot tűzi ki maga elé, hogy a kapitalizmus által gazdagon felhalmozott kultúrát, tudást és technikát teljes egészében a kapitalizmus fegyveréből a szocializmus fegyverévé változtassa. Milyen gyakorlati nehézségekről van itt szó? A termelőeszközök alacsony fejlettségi szintje, a kultúra, a műveltség hiánya, a külső és belső ellenség elleni harc győzelemre vitele, az évszázados szellemi nyomor megszüntetése képezi ezeket a nehézségeket. Az OK(b)P IX. kongresszusán Lenin kifejtette, hogy a tudomány és technika elsajátítása politikai és gazdasági feladat. A kommunizmus építésének elengedhetetlen feltétele a tudomány és technika művelése. De ezt a technikát csak a burzsoáziától lehet elvenni. Lenin szerint a munkásosztály egyedül ezt nem képes megoldani. A nyomort, a szennyet, a betegséget csak a tudomány és a munkások képviselőinek együttműködésével lehet megsemmisíteni. „A tudomány a proletariátus és a technika képviselőinek szövetsége minden sötét erőt elsöpör” [9].

Lenin szembefordult azokkal, akik a tudomány, a kultúra folytonosságát ellenezték. Elutasított minden olyan kísérletet, hogy saját külön kultúrát hozzanak létre. A marxizmus, mint a proletariátus forradalmi ideológiáját azáltal tett szert világtörténelmi jelentőségére, mert korántsem vetette el a polgári korszak igen becses vívmányait, hanem ellenkezőleg, magáévá tette és feldolgozta azt, ami az emberi gondolkodás és kultúra több mint két évezredes fejlődésében értékes volt” [10]. Ennek a hagyománynak az átvétele azonban nem ment zökkenőmentesen. A régi rendet eszmei téren is meg kell semmisíteni. A tömegek gondolkodásának, erkölcsének átformálása nem kisebb feladatot ró a forradalom vezetőire, mint a hatalom megszerzése. A politikát és a nevelést ezért a legszorosabban össze kell kapcsolni.

A VIII. oroszországi szovjet kongresszuson Lenin kifejtette, hogy a pártprogram nem maradhat csupán a párt programja. Ennek a programnak a gazdasági építés programjává kell válnia. Ki kell egészíteni szerinte egy másik pártprogrammal. Az egész népgazdaság újjáteremtésének és modern technikai színvonalra emelésének a munkatervével. Villamosítási terv nélkül nem lehet áttérni a valóságos építésre. „A kommunizmus = szovjethatalom plusz az egész ország villamosítása” [11]. Lenin e híres mondása egyrészt kifejezi a szovjethatalom és a gazdaság összefüggését, azt az elképzelést, hogy milyen szerepet játszik a szovjethatalom a társadalom gazdaságának átalakításában. Másrészt

megtalálható benne az a gondolat is, hogy a gazdasági átalakulás elképzelhetetlen a modern technika alkalmazása nélkül. Az ország villamosítása többet fejez ki, mint az elektromosság egyszerű felhasználása, és ezt a gondolatot a kommunista internacionálé III. kongresszusán elhangzott beszédével lehetne igazolni. „A legmodernebb technika színvonalának megfelelő és a mezőgazdaság átszervezésére képes nagyipar az egész ország villamosítását jelenti” [12]. Oroszország korabeli fejlettségi szintjén Lenin természetesen nem láthatta még a tudományos technikai forradalom fél évszázaddal később bekövetkező hatását és főleg azokat az eredményeket, amelyeket a tudomány az utóbbi 50 évben produkált. Viszont felismerte mind a tudomány, mind pedig a modern technika társadalmi jelentőségét.

Nem véletlen, hogy Lenin a tudomány, a kultúra, a technika megértését és művelését az ifjúság egyik fő feladatává tette. Az ifjúságnak magáévá kell tenni az egész ország, az ipar és a mezőgazdaság villamosításának feladatát. Ezt a feladatot csak az új nemzedék képes megoldani. Az ifjúságra vár az egész ország gazdasági felélesztése, a mezőgazdaság és az ipar újjászervezése, helyreállítása, a modern tudomány és technika, a villamosság korszerű technikai alapján.

A tudomány és technika elszakíthatatlan kapcsolata a felnövekvő nemzedék jövőjével sehol sem mutatkozik meg olyan pregnánsan, mint éppen az ifjúsági szövetségek feladatairól vallott nézeteiben. Lehet-e időszerűbb, modernebb követelmény, lehet-e nemesebb cél egy fél évszázaddal Lenin beszédének elhangzása óta, mint az, hogy az ifjúságnak „meg kell értenie, hogy a kommunizmust csak a korunk színvonalán álló műveltség alapján valósíthatja meg, és ha ezzel a műveltséggel nem fog rendelkezni, a kommunizmus csupán óhaj marad” [13].

I R O D A L O M J E G Y Z É K

- [1] G. V. Rauch: Lenin. Die Grundlegung des Sovjetsystems. Göttingen (Berlin) Frankfurt 1957. 98—99. old.
- [2] Lenin: A kapitalizmus fejlődése Oroszországban. Szikra, Budapest, 1956. Művei 3. 226. old.
- [3] Lenin: Filozófiai füzetek Művei 38. 29. old. Franklin Budapest, 1961.
- [4] Lenin: Filozófiai füzetek. Művei 38. 202—203. Franklin Budapest, 1961.
- [5] Lenin: Filozófiai füzetek. Művei 38. 129—130. Franklin Budapest, 1961.
- [6] Lenin: A verejtékeztetés „tudományos” rendszere. Művei 18. 608. old. Budapest, Szikra 1955.
- [7] Lenin: A szovjethatalom soron levő feladatai. Művei 27. 254. old. Szikra, Budapest, 1952.
- [8] Lenin: Hogyan szervezzük meg a versenyt? Művei 26. 427. old. Szikra, Budapest, 1952.
- [9] Lenin: Beszéd az orvosok és egészségügyi dolgozók II. összoroszországi kongresszusán 1920. március 1-én. Művei 30. 404. old. Szikra, Budapest, 1953.
- [10] Lenin: A proletárkultúráról Művei. 31. 322. old. Szikra, Budapest, 1951.
- [11] A VIII. Összoroszországi Szovjetkongresszus Művei 31. 533. old. Szikra, Budapest, 1951.
- [12] A Kommunista Internacionálé III. kongresszusa. Művei 32. 493 old. Szikra, Budapest, 1953.

- [13] Az ifjúsági szövetségek feladatai. Lenin válogatott művei III. köt. 287. old. Budapest, 1967. Kossuth.
- Az OK(b)P IX. kongresszusa, Lenin művei 30. Szikra, Budapest, 1953. A tudományos technikai munkák tervének vázlata, Lenin művei 27. Szikra, Budapest, 1952. Beszéd a népgazdasági tanácsok első kongresszusán. Lenin művei 27. Szikra, Budapest, 1952.
- Beszéd az I. Közoktatásügyi Kongresszuson. Lenin művei, 28. Szikra, Budapest, 1952.
- A Taylor-rendszer — az ember leigázása a gép által. Lenin művei 20. Szikra, Budapest, 1955.
- Az imperializmus, mint a kapitalizmus legfelsőbb foka. Lenin válogatott művei I. Kossuth, Budapest, 1967.
- Nyilas József*: Mit várhatunk a tudományos-technikai forradalomtól? Kossuth, Budapest, 1962.

MEINUNGEN VON LENIN ÜBER DIE ROLLE DER WISSENSCHAFT UND DER TECHNIK IN DER GESELLSCHAFTSENTWICKLUNG

IMRE LAKATOS

Die Widerlegung und die Verfälschung des Leninismus im XX-sten Jahrhundert stellten sich in den Vordergrund in der Ideologie der internationalen Bourgeoisie nicht zufällig. Die Vertreter der bürgerlichen Philosophie verwirklichen die verschiedenen Formen und Arten der Verfälschung. Erklärung, Konkretisieren, Weiterentwicklung der Ideen von Lenin sind auch deshalb, aber besonders vom Standpunkt des Aufbaus des Sozialismus sehr wesentlich.

Der Autor untersucht, was für eine Rolle die Wissenschaft und die Technik in der konkreten Periode der Gesellschaftsentwicklung erfüllen und wie sich dies in der theoretischen politischen Tätigkeit von Lenin spiegelte. Die Zeitgemassheit seiner Lehre wird dadurch am besten beweist, dass man die Kritik der Theorie „der zweiten Industrierevolution“ — obwohl Lenin diese Theorie noch nicht kennen konnte — in seinen Werken mittelbar schon finden kann. Nicht der einzige, aber ein bedeutender bestimmender Faktor der Produktionskräfte — revolutionäre der Wissenschaft und der Technik — innerhalb des Imperialismus ist der staatliche Monopolkapitalismus. Aber es bedeutet auch das, dass die Entwicklung der Wissenschaft und der Technik innerhalb des Imperialismus eine solche Qualitätsveränderung hervorbringt, die das Ganze des Systems nicht betrifft.